

Vigh Éva

BENVENUTO CELLINI ÉS KORA A "VITA" TÜKRÉBEN

Benvenuto Cellini kapcsán meg szokták jegyezni általában, hogy hırnevét nem mővészetének, ötvösmunkáinak köszönheti, hanem látszatra mővészi tevékenységének margóján irt-diktált önéletírásának, a Vita-nak. Francesco Flora jegyezte meg, hogy a Vita-val maradandóbbat alkotott híres Perzeuszánál. Sokan egyenesen azt állítják, hogy ma már senki sem emlékezne a firenzei mesterre, ha kétségtelenül öngazoló szándókkal irt életrajza nem tartaná ébren a közönség figyelmét. Való igaz, amióta Goethe egyik itáliai útján 200 évvel ezelőtt felfedezte, helyesebben szólva újrafelfedezte és elindította a világhír felé Benvenuto Cellini firenzei ötvösmester és szobrász életírását, azóta nőtt meg az érdeklődés Cellini, a mővész iránt is. Sajnálatos, hogy kétségbevonhatatlan tehetségét csak nagyon kevés fennmaradt, ill. minden kétséget kizáróan neki tulajdonítható mű alapján mérhetjük le. Figyelemre méltó viszont az egyetemes mővészet-történet talán legnagyobb szobrászának, Michelangelonak az a levélrészlete, amelyet nem kis büszkeséggel a Vita-ban is idéz Cellini, de hitelességét bizonyítandó, Michelangelo levelezésében is megtalálható: "Benvenutom - Rógóta úgy ismertem kegyelmedet, mint a legnagyobb ötvöst, akiről csak tudomásunk van, és most ugyanolyan kiváló szobrásznak is ismerhetem ...".¹

Amikor a fentiek megemlítését fontosnak tartotam, tettem azt azért, hogy Cellinire, mint a XVI. század jelentős művészeire is felhívjam a figyelmet, függetlenül nagyszabású életrajzától.

Benvenuto Cellini nem mindennapi egyéniségének, cselekedeteinek megértéséhez, megítéléséhez és magyarázatához elengedhetetlen a korszak, a XVI. század Itáliájának ismerete, a reneszánsz halódó, de agóniájában is tobzódó, színes, ellentmondásokkal teli világának felrajzolása. Hiszen ahogyan Cellini műve tükrözi a kort, úgy hatott a társadalmi környezet és értékrendszer mesterünkre.

A XVI. század ismét egy jellegzetesen átmeneti kor az olasz városállamok történetében. A századfordulót és az azt követő egy-két évtizedet a reneszánsz kultúra és művészet csúcspontjaként szokás emlegetni. Ezután viszont a reneszánsz világa, társadalma alapjaiban kezd átalakulni. Az itáliai reneszánsz jól körülhatárolható és meghatározott történelmi, gazdasági bázisát, azaz a burzsoáziát és a kapitalista termelési módot a feudális társadalom - bár átmeneti - konszolidálódása váltotta fel. A fokozódó gazdasági válság, az egykor gazdag itáliai városokat sújtó regresszió /amelyek nem kis mértékben ugyan világpolitikai eredetűek voltak/, a minden távlati célt nélkülöző külpolitika az egyes államok vezetői részéről, ami pusztító háborúk színterévé tette Itáliát, a létbizonytalanság, a vallási fanatizmus erő-

sődése, az ellenreformáció előretörése, a feudális rendszer újboli megszilárdulása jellemezte fő vonalaiban a XVI. századi Itáliát. Az általános gazdasági, társadalmi krízis szükségszerű következménye volt az intellektuális válság, amely nem hagyta érintetlenül a kor egyetlen nagy egyéniségét sem. Ez az a korszaka a reneszánsznak, amikor szinte minden, korábban vitathatatlanak tartott érték, elv nemcsak nagy változásokon ment át, de alapjaiban ingatta meg a kor szellemét.

A reneszánsz egén gyülekező sötét felhőket egyébként Cellini nem vette észre, vagy nem tudatosult benne a válság oly módon, ahogyan az utókor a később ismeretessé váló tények, összefüggések birtokában felfogta azt.

Benvenuto Cellini egyéniségének, művészi énjének megértése, értelmezése könnyű feladatnak tűnik életrajza elolvasásakor, hiszen szinte minden oldalon újabb és újabb adalékokat szolgáltat jellemére vonatkozóan. A feladat viszont csak látszólag egyszerű, mert rendkívül szélsőséges, összetett egyénről van szó. Jellegzetesen olasz és jellegzetesen cinquecentói, hiszen gondolkodásmódja, tettei és azok elbírálása mélyen gyökereznek a XVI. századi olasz társadalom talajában. Ugyanakkor Cellini önmaga méroéje, senkihez sem hasonlítható, annak ellenére, hogy cselekedeteit a kor értékrendszerének figyelembe vételével ítélni lehetjük meg.

Önmaga, pontosabban érdekeinek összessége a világ méroéje, ahol a szubjektum benső élete, ha úgy tetszik

lelke nem kap szerepet. Könnyedén átsiklik bármilyen cselekedete és annak következményei felett, mondván, isten akarta így. Ez a praktikus deizmus jellemző Cellini egész életfelfogására. Ugy gondolja, hogy "... az olyan embert, mint ez a Benvenuto, aki egyedüli a maga mesterségében, nem lehet a többi emberrel egyformán elbírálni ..." - mondja III. Pál pápával.² Ha ez a kijelentés valóban elhangzott - és a reneszánsz művészet-rajongását figyelembe véve el is hangozhatott, esetleg más körülmények között - úgy Cellini minden tetteire elfogadja szentencia-szerű magyarázatként. Tetteinek motivumait sem nagyon vizsgálja. Amilyen spontánul cselekszik, olyan spontánul ítéli meg tetteit. Ítéleteinek jogi alapja ritkán van, morális alapja is önkényes.

Hirtelen haragú, féktelen ember, aki mindig állig felfegyverezve, ellenséget fürkésző szemmel jár. "Mindig szerettem a szép fegyvereket" - mondja, de használta is azokat. Kissé túlzó ugyan Szerb Antal szellemes megjegyzése, miszerint Cellini "minden második oldalon megkésel valakit, vagy öbelé dőfnek kést hátulról".³

Cellini szeret hősként feltűnni, bátorságát fitogtatni, leleményességét példákkal alátámasztani. Ezek a példák, azaz az önéletrajz novellisztikus jellegű, önmagában is kerek egész kis epizódjai a mű legértékesebb részei.

A reneszánsz művész jogos öntudata nyilvánul meg, amikor józanul úgy ítéli meg, hogy "... a lehető legna-

gyobb biztonsággal beszélek a császár előtt, mert nagyjából úgy iltüzködök, mint én, egyszóval hozzám hasonló ember".⁴ Ez a gondolkodásmód egyébként nemcsak Cellinire jellemző, de a reneszánsz társadalomra is, amelyben a tehetség, a "virtù", képes volt legyőzni a merev osztálykorlátokat. A művészet és bármilyen emberi tevékenység megbecsülését jelzi a fenti kijelentés abban a korban, amelyben a nemesség, a születésből eredő kiváltságok nem voltak már feltétlen alapjai a társadalmi érvényesülésnek. Burokhardt a modern ember jól felismerhető mintaképének tartotta Cellinit, aki bár firenzeinek vallotta magát, hazájának nem csak Firenzét tartotta. E reneszánsz értelemben vett hazafisággal nagyon jól megfért a szintén reneszánsz értelemben vett kozmopolitizmus. Ez a világpolgárság azonban nem azonos az "ubi bene, ibi patria" gondolkodásmóddal. A reneszánsz egyéniség szabadsága nyilvánul meg itt, az a szabadság, amelyet Cellini így fogalmazott meg: "... én szabadnak születtem, s így is akarok élni, ... s én mint szabad munkás oda megyek, ahová nekem jól-esik".⁵

Benvenuto Cellini Vitá-jában nyers őszinteséggel és egészen nyilvánvaló lóditással egyaránt találkozhatunk. Viszont ahogyan őszintesége spontán, fékezhetetlen természetéből adódó cselekedeteit nyíltan tárgyalja, úgy föllentése sem tudatos, az apologetikus szándék ellenére. "Ha nem vallanám be töredelmesen, hogy egy-két kalandomban helytelenül jártam el, nem hinnék el, amikor teljesen jo-

Gosan kerestem a magam igazát" 6 - alapítva meg ravaszul.
 Viszont érdemes megemlítené, hogy művészetének rangját
 legalább annyira legykezezt tudatosítant, mint saját embé-
 ri kvalitásait. Önletrajzának megírása jó alkalom volt
 erre, de mint ismeretes, Tartatit cimen értékezeseket is
 irt, amelyekben elméleti és főleg gyakorlati ismeretait
 gyűjtötte össze az aranyművéség, a szobrászat módszereit-
 ról. Ezeknek az írásoknak érdeme és jelentősége mindennek-
 előtt abban áll, hogy a kultúrtörténet böseges tényanya-
 got merítet a képzőművészet eme ágának a XVI. században
 alkalmazott módszereiről. Böseges, apró részletekre is
 kiterjedő szakítmárete osodálatra készet. Ha az önletrajz
 rajz olvasásakor fel is merült az a gondolat, hogy túl-
 teng Celliniben az önbirolom, söt önhittség, értékezesai
 bizonyos fokig igazolják a művészt. Diktatottsága, a mű-
 véset erejébe vetett hitte - minden, a marxista esztétika
 szempontjából alaposan vitatható nézete ellenére - magán-
 emberként is kedvezőbb szinben tünteti fel az utókor e-
 lőtt.

Benvenuto Cellini kaposan említett kell még ten-
 nünk verseiről is. Valóban csak említett érdemeinek ezek
 a mester által is "boszherosola" jelzővel minősítet költ-
 temények, jobbra szonettek. Előszörben az életrajzi mo-
 tivumok teszik olvashatókká őket, ahogy Bruno Mater meg-
 jegyzi: "... elhanyagolhatók lennének, ha nem volna-
 nánk Cellinié". 7 Egyénisége verseire is rányomta bélyegét,
 már emennyire a manierizmus szellemében fogant, sajátos

izlésnek megfelelő mesterkéeltség, fárasztó túlzások és körülírások megengedik. Valószínűleg Cellini minden olvasója jobban jár, ha a derék ötvösmestert elsősorban, mint a Vita íróját és a valóban kiváló Perzeusz alkotóját tartja számon, hiszen ezek a művek a XVI. századi olasz, manierizmusba, majd barokkba hajló reneszánsz jellegzetes termékei.

Benvenuto Cellini a Vita-ban többször hangsúlyozza, hogy nem történelmet ír, nem áll szándékában a krónikások szerepében tetszelegni. Eredendően önmagáról, saját művészetéről, tehetségéről akart könyvet írni, apologetikus célzattal: "nem az a feladatom, hogy történelmet írjak, ... csak a magam dolgára ügyelek".⁸ A történelmi események, a politika, a közélet problémái csak annyiban érdeklők és kapnak helyet az önéletrajz lapjain, amennyiben Cellini közvetlenül részes bennük vagy érintett. A "sacco di Roma" napjai, az Angyalvár ostroma, azok a vészterhes idők, amelyek egész Itáliát megrengették, Cellini számára osupán olyan események, amelyek révén hősiességét, talpraesettségét bizonyíthatja az utókor. Cellini nem keresi Itália szomorú helyzetére a magyarázatot, a harcok kimenetelét saját érdekei szerint ítéli meg, mint minden más eseményt.

Mindezek ellenére, jóllehet akaratlanul, sikerül olyan benyomást keltenie bennünk a korról, amely összekapcsolva konkrét történelmi, kultúrtörténeti tényekkel, hasznos ismereteket nyújthat a reneszánsz kori olasz

társadalom pontosabb megértéséhez. Cellini megláttatja a korszakot egy egyszerű, hétköznapi polgár szemszögéből.

Ritkaságszámba megy a világirodalomban is, hogy egy irodalmilag felkészületlen író, mint Cellini, életének minden osekedetésben vagy eseményében úgy ráérezzen a korszellemre, olyan érzékletesen bemutatva azt.

Benvenuto Cellini a Vitá-ban akarva-akaratlanul megismertet bennünket a pápai, királyi udvarokkal, intrikáival, erényeivel és bűneivel együtt.

Rómát pl. a legkritikusabb időkben látja, az 1527-es esztendőt megelőző és követő években. Pápák, biborosok, udvaroncok színes forgatagába kerülünk. Gazdag patricius osaládok, kézművesek, a római művészkor életébe nyerünk bepillantást.

Az itáliai reneszánsz szellemét csodáló és reprodukálni kívánó francia királyi udvar és környezetének életéből is érzékelhetünk valamit. A királyi kegyenonc, Madame D'Étampes alakja például lényeges túlzásoktól mentes, bár szubjektív beállítású arckép. A királyra gyakorolt hatása, a politikában, diplomáciai intrikákban játszott szerepe mindenesetre sokat elárul a francia történelem akkori viszonyairól.

A századközep Firenzéjében pedig meglehetősen önkényes módon szerkesztett, de kétségtelenül találó képet fest I. Cosimo herceg udvaráról, aki sikertelenül próbálta fenntartani a Mediciek és a reneszánsz szellemét.

Érdekes sajátossága viszont a korabeli firenzei és minden bizonnyal nemcsak firenzei népek az a manapság szinte elképzelhetetlen érdeklődés és kritikai hajlam, amellyel művészeit, alkotásaikat kísérték. Számos példát találunk erre az önéletírásban, de más kultúrtörténeti kutatások is alátámasztják azt a tényt, hogy a nép milyen élénken közreműködött, akár gúnyverssel, akár dícsőítő verssorokkal a művészeti életben.

Cellini mozgalmas életének megfelelően a Cinquecento olasz társadalmának minden osztálya és rétege képviselteti magát az önéletrajzban. Hála Cellini, bár nem tudatos írói erényeinek, mindezt olyan nagyszerű jellem-ábrázolások keretében teszi, hogy - figyelembe véve a vitathatatlan szubjektív megnyilvánulásokat - hű korrajzként olvashatjuk a Vitá-t.

Eretnek papok, fukar és pazarló püspökök, gazdag mecénások, udvaroncok, művészek és iparosok, martalóok, fogadósok, bérgyilkosok, kurtizánok, szélhámosok, csalók együtt jelennek meg a könyv oldalain kiváló humanistákkal, államférfiakkal. Szinte minden fejezetben új arcok bukkannak fel, hogy aztán legtöbbjük - szemléletes jellemzés után - átadja helyét Cellini újabb barátainak, ellenségeinek, vagy egyszerűen csak kortársainak, akiket az író ösztönösen ugyan, de úgy válogatott össze, hogy pregnánsan ábrázolják a kort.

Cellini csak önmagát és művészetét idealizálta. A kor szinte naturalista megjelenítésével az életrajz

egyedi helyet foglal el a Cinquecento olasz irodalmában, nemcsak tárgyánál és a téma megközelítésénél fogva, hanem sajátos stílusa miatt is. A kuszaság, a nyers, csiszolatlan stílus, a firenzei nép nyelvének használata, a keresetlen kifejezések, a közvetlen előadásmód mind megkülönbözteti Benvenuto Cellini művét a század manierista jellegű irodalmi alkotásaitól. Ugyanakkor a cikornyás jelzők halmozása, a felsőfokok gyakori alkalmazása kissé barokkos jelleget is kölcsönöznek az önéletírásnak.

A reneszánszsal számtalan igényes filozófiai, kultúrtörténeti munka foglalkozik. A művészettörténet pedig szinte minden szempontból feldolgozta már a Cinquecento művészetét. A társadalom szociográfiai igényü elemzését, a történelmi események és összefüggések pontos magyarázatát már jellegénél fogva sem várhatjuk Cellini művétől. Önéletrajza elsősorban a kultúrtörténet számára ad értékes bizonyítékokat, megfigyeléseket a XVI. századi emberek és különösen egy bizonyos társadalmi réteg, a művészek életéről, szokásairól, gondolkodásmódjáról és helyéről a társadalomban.

J e g y z e t e k

- 1 Michelangelo Buonarroti: Lettere, Carabba ed. 1931. II. kötet p. 102.
- 2 Benvenuto Cellini: Opere, Rizzoli ed. Milano, 1968. a cura di Bruno Maier, p. 524.
- 3 Szerb Antal: A világirodalom története, Magvető Kiadó, Budapest, p. 205.
- 4 Benvenuto Cellini: Opere, Rizzoli ed. Milano, 1968. p. 278.
- 5 Id.mil p. 76.
- 6 Id.mil p. 457.
- 7 Id.mil p. 33.
- 8 Id. mil p. 146.